

Onderwerp

1. Aanbieding rapportage Evaluatie gebiedsproces bodemdaling;
2. Vragen en antwoorden naar aanleiding van de presentatie 'Waterbeheer en bodemdaling in Flevoland' van 10 januari 2024 aan de cie. RND.

Kern mededeling:**Evaluatie gebiedsproces bodemdaling**

Om de tweede en laatste fase van het gebiedsproces bodemdaling zo effectief en doelmatig mogelijk in te vullen heeft de stuurgroep gebiedsproces bodemdaling opdracht gegeven voor een tussentijdse evaluatie op basis waarvan het plan van aanpak kan worden aangepast. In de mededeling van 22 juni 2023 aan PS is deze evaluatie aangekondigd. In deze mededeling wordt u de rapportage van deze evaluatie met begeleidende brief aangeboden.

Vragen en antwoorden n.a.v. de presentatie op 10 januari 2024

Na de presentatie 'Waterbeheer en bodemdaling in Flevoland' aan de cie. RND zijn er veel vragen gesteld en beantwoord (mondeling). Er is toegezegd dat een aantal vragen schriftelijk worden beantwoord, inclusief de schriftelijk ingediende vragen door de fractie van de BBB.

Mededeling:**Evaluatie gebiedsproces bodemdaling**

In bijgaande rapportage (inclusief begeleidende brief door de voorzitter van de stuurgroep, dhr. J. S. Simonse, bijlage 1 en 2) 'Evaluatie gebiedsproces bodemdaling' van oktober 2023 door J. Schutz zijn de resultaten, de conclusies en aanbevelingen van de evaluatie verwoord. Deze zijn besproken in de stuurgroep van het gebiedsproces bodemdaling waarin alle betrokken partijen zitting hebben. De stuurgroep heeft de conclusies en aanbevelingen goedgekeurd en de projectgroep opdracht gegeven de aanbevelingen in de komende twee resterende jaren van het gebiedsproces inhoud te geven.

Vragen en antwoorden n.a.v. de presentatie op 10 januari 2024

De vragen en antwoorden die na de presentatie zijn gesteld of schriftelijk ingediend zijn in bijgaande bijlage 3 weergegeven.

Bijlagen

Naam bijlage:	eDocs nummer:	Openbaar in de zin van de Woo (ja/nee aangeven)
Bijlage 1: Begeleidende brief Evaluatierapport	3226725	ja
Bijlage 2: Rapport 'Evaluatie gebiedsproces bodemdaling'	3209175	ja
Bijlage 3: Vragen en antwoorden n.a.v. presentatie	3215009	ja

Registratienummer

3226358

Datum

28 februari 2024

Expertiseteam

ETMIL

Openbaarheid**Openbaar****Portefeuillehouder****Simonse, J.N.****Ter kennisname aan PS en****burgerleden**

Betrokkenen gebiedsproces bodemdaling

Verzenddatum
22 december 2023

Bijlagen

Uw kenmerk

Ons kenmerk
3226725

Onderwerp

Begeleidende brief Evaluatierapport gebiedsproces

Geachte betrokkene bij het gebiedsproces bodemdaling,

Bijgaand treft u het rapport 'Evaluatie gebiedsproces bodemdaling Flevoland' (Schutz Advies & Management, november 2023) aan dat is opgesteld in opdracht van de Stuurgroep gebiedsproces bodemdaling Flevoland. Dit is een samenwerkingsproces van de gemeenten Noordoostpolder, Zeewolde, waterschap Zuiderzeeland, LTO Noord, Rijksvastgoedbedrijf en de provincie Flevoland. Gezamenlijk werken zij aan kennisopbouw gericht op het genereren van oplossingen voor nu al en op termijn optredende vernatting die wordt veroorzaakt door bodemdaling. Deze samenwerking gebeurt in een viertal kennissporen waarin gebiedspartners als agrariërs, natuurorganisaties en kennisinstituten met elkaar verkennen welke oplossingen mogelijk of onmogelijk zijn. Naast kennisontwikkeling dient het proces de bewustwording voor de problematiek te vergroten en perspectief te bieden voor ondernemers en overheden.

De evaluatie is ongeveer halverwege de looptijd van het gebiedsproces (november 2021 t/m november 2024) uitgevoerd door een externe adviseur. De evaluatie is uitgevoerd om te leren voor de toekomst en kende drie belangrijke vragen:

1. Waar wordt de inhoudelijke nadruk op gelegd in het resterende deel van het gebiedsproces;
2. Welke strategie en aanpak hoort daarbij;
3. Welke eisen stelt dit aan de organisatie van het gebiedsproces.

Uit de evaluatie blijkt dat het vinden van oplossingen voor de gevolgen van bodemdaling een lastig proces is. De afgelopen anderhalf jaar is in de vier kennissporen veel kennis vergaard en uitgewisseld. Tegelijkertijd is tijdens de evaluatie vastgesteld dat deze kennis niet heeft geleid tot echte nieuwe perspectieven voor de ondernemers.

Deels is dat inherent aan een dergelijk proces; het is uitproberen en daarbij kan een bedachte oplossing uiteindelijk niet passen. In sommige gevallen kwam dat doordat standpunten en verantwoordelijkheden van de deelnemende partijen soms tegenstrijdig zijn. Wat voor de één een oplossing lijkt is voor de ander bedrijfseconomisch of beleidsmatig niet mogelijk.

Bij de start van het gebiedsproces is ervoor gekozen om de inhoudelijke agendering binnen het gebiedsproces vooral te laten bepalen door de partijen die als eerste tegen de problemen aanlopen. Dit zijn primair de agrariërs die de vernatting nu of op korte termijn ervaren en de overheden die beleidsmatig hier keuzes in moeten maken. De vier kennissporen zijn via deze lijnen ingericht: (1) alternatieve verdienmodellen, (2) hoe omgaan met waterhuishouding, (3) zon op land als oplossingsrichting en tenslotte (4) de inzet van het instrument vrijwillige kavelruil. De evaluatie wijst uit dat door deze insteek de oplossingen vooral gezocht werden vanuit de bestaande akkerbouwpraktijk, bestaand beleid en vanuit de urgente korte termijn situatie in de Noordoostpolder. Deze insteek was verklaarbaar en gaf een goede invulling van het gezamenlijke karakter van het gebiedsproces. Evenwel bleek het door deze gezamenlijk gekozen inkadering lastig om tot daadwerkelijk beproefde toekomstperspectieven te komen.

De praktijk blijkt weerbarstig. De betrokken partijen zijn teleurgesteld in de uitkomsten van de evaluatie en betreuren ook het ontstaan van situaties waarbij frustratie over het uitblijven van perspectief is geuit. Maar partijen zijn ook volhardend in het bereiken van de doelstellingen. Alle partijen vinden een doorstart van het gebiedsproces nodig en nuttig. Daarvoor is wel een aantal veranderingen nodig zoals verwoord in de aanbevelingen. De stuurgroep herkent de conclusies en staat achter de aanbevelingen die zijn verwoord en erkent dat een aantal voorgestelde veranderingen nodig zijn. Daar gaat de stuurgroep de komende tijd vol hernieuwd enthousiasme mee aan de slag.

De stuurgroep heeft daarom doorgepakt. Direct na de evaluatie is de stuurgroep in november 2023 bij elkaar gekomen om met elkaar stil te staan bij elkaars rollen, verantwoordelijkheden en verwachtingen in dit proces. Deze zijn scherper naar elkaar uitgesproken en vastgelegd. De vervolgstap is dat we een nieuwe onafhankelijke procesregisseur aanstellen die samen met de betrokken partijen deze doorstart inhoud geeft en organiseert. De voorbereidingen worden daarvoor momenteel getroffen. Naar verwachting zal in maart 2024 de procesregisseur met alle betrokken partijen, waaronder de huidige deelnemers van de kennissporen, inhoud geven aan de overige aanbevelingen uit het evaluatierapport.

Ik hoop u met deze rapportage en verwoorde vervolgaanpak voldoende te hebben geïnformeerd en kijk uit naar de samenwerking in de komende periode. Een hernieuwde samenwerking waarbij we gezamenlijk op zoek gaan naar perspectief voor de bodemdalingsgebieden van Flevoland.

Met vriendelijke groeten,

J.N. Simonse

Voorzitter van de stuurgroep bodemdaling Flevoland.

Rapportage – Definitief

Evaluatie gebiedsproces bodemdaling Flevoland

Opdrachtgever: Provincie Flevoland – Projectgroep gebiedsproces
bodemdaling Flevoland
Versie: Conceptversie 3
Samensteller: [REDACTED]
Datum: 11 oktober 2023
Fotografie: Rechtenvrij

Inhoudsopgave

1. Achtergrond en opdracht	3
1.1 Achtergrond	3
1.2 Opdracht	3
1.3 Onderzoeksvragen	3
2. Plan van aanpak	4
2.1 Stappen evaluatie	4
2.2 Onderzoekskader	4
3. Ambities, belangen en ontwikkelingen	5
3.1 Intentieverklaring gebiedsproces bodemdaling Flevoland	5
3.2 Belangen deelnemers	5
3.3 Ontwikkelingen	5
3.4 Conclusies	6
Ambities onder druk	6
Verwachtingenmanagement	6

4. Doelbereik	6
4.1 Plan van aanpak	6
4.2 Fase 1: Opstarten en vormgeven	6
4.3 Fase 2: Verzamelen kennis	7
4.4 Fase 3: Praktijkttoets	8
4.5 Fase 4: Aansluiting vervolgpriktijk	8
4.6 Bewustwording	8
4.7 Conclusies	9
5. Organisatie en proces	10
5.1 Organisatie	10
5.2 Stuurgroep	10
5.3 Projectgroep	10
5.4 Gebiedscoördinator	11
5.5 Werkgroepen	11
5.6 Middelen	11
5.7 Conclusies	12
6. Conclusies – Algemeen	13
7. Aanbevelingen	14

1. Achtergrond en opdracht

1.1 Achtergrond

In het gebiedsproces bodemdaling werken de gemeenten Noordoostpolder (NOP) en Zeewolde (ZW), de provincie Flevoland (PFL), het Waterschap Zuiderzeeland (WZZ), LTO-Noord (LTO) en het Rijksvastgoedbedrijf (RVB) sinds september 2021 samen om kennis en energie te bundelen op het gebied van bodemdaling. Het gebiedsproces kent een looptijd van drie jaar en door de stuurgroep is besloten om halverwege het proces een evaluatie uit te voeren.

1.2 Opdracht

Doel van de evaluatie is om inhoud en proces voor de laatste fase van het proces (najaar 2023 – eind 2024) vorm te geven. De evaluatie blijkt dus terug om te leren voor de toekomst en kent drie verschillende facetten:

- 1) Inhoudelijke nadruk voor het resterende deel van het gebiedsproces
- 2) De daarbij behorende strategie en plan van aanpak
- 3) De daarbij behorende eisen aan de organisatie van het gebiedsproces.

1.3 Onderzoeksvragen

Vanuit bovenstaande opdracht zijn onderzoeksvragen gedestilleerd die ten minste aan de orde moeten komen. Deze zijn hieronder gerubriceerd naar vier hoofdonderwerpen:

Plan van aanpak

- In hoeverre is de aanpak zoals verwoord in het plan van aanpak en intentieverklaring nog steeds actueel?
- Zijn er omstandigheden gewijzigd die om verandering vragen? Welke zijn dat?
- Het gebiedsproces bodemdaling richt zich op lange termijn oplossingen. Is dit standpunt nog steeds verstandig/wenselijk?

Resultaten inhoudelijk

- Wat zijn de belangrijkste resultaten die tot nu toe zijn behaald?
- Hoe worden deze resultaten door de werk-, project- en stuurgroep beleefd en herkend?
- Hoe worden deze resultaten door gebruikers in het gebied beleefd en herkend?

Communicatie

- In hoeverre worden de stuur-, project en werkgroepen geïnformeerd over de voortgang van het gebiedsproces?
- Welke verwachtingen hebben de leden van de groepen t.a.v. deze communicatie?
- Welke ervaringen hebben de leden van de groepen t.a.v. deze communicatie?
- Hoe wordt de buitenwereld geïnformeerd over de voortgang van het gebiedsproces?
- Welke verwachtingen hebben gebruikers van het gebied t.a.v. deze communicatie?

Samenwerking

- Hoe wordt de organisatie van het project ervaren (stuur-, project- en werkgroepen)?
- In hoeverre wordt het gebiedsproces bodemdaling in de stuur-, project-, en werkgroepen als gezamenlijk gedragen proces ervaren?
- Welke zaken in de huidige structuur lopen daarbij wel en welke niet?
- Hoe wordt de rol van een onafhankelijke gebiedsregisseur ervaren?

2. Plan van aanpak

2.1 Stappen evaluatie

Voor het uitvoeren van de evaluatie zijn zes stappen doorlopen in de periode eind juni – begin oktober 2023.

1) Uit de startblokken: een startgesprek met de opdrachtgever, het in kaart brengen van relevante documentatie, het bespreken van het onderzoekskader, interviewlijst(en) en de planning

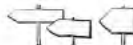
2) QuickScan: een eerste ronde met interviews met leden van de projectgroep om snel zicht te krijgen op mogelijke knelpunten en aandachtspunten. Ook de documentenstudie is in deze stap uitgevoerd.

3) Verdiepende interviews: een tweede ronde met interviews met trekkers en deelnemers van de onderliggende werksporen en een aantal nauw betrokkenen.

4) Werksessie: Een bijeenkomst op 12 september 2023 met de projectgroep ter bespreking van de eerste bevindingen

5) Toetsing en draagvlak: Een volgende ronde interviews met de stuurgroep-leden ter toetsing van de bevindingen en het bespreken van mogelijke aanbevelingen.

6) Rapportage: Een bondig evaluatierapport met een plan van aanpak voor de komende fase van het gebiedsproces bodemdaling. Een concept van deze rapportage is besproken met de stuurgroep op 5 oktober 2023.

2.2 Onderzoekskader

Voor de evaluatie is een onderzoekskader ontwikkeld; afgeleid uit de opdracht, de onderzoeksvragen en een scan van documenten. Dit kader is leidend geweest in het opstellen van gespreksleidraden en eerste presentatie van de uitkomsten. Ook in deze rapportage grijpen we daarop terug. Door afzonderlijke delen van het kader met elkaar in verband te brengen ontstaat inzicht in oorzaak en gevolgrelaties.

3. Ambities, belangen en ontwikkelingen

3.1 Intentieverklaring gebiedsproces bodemdaling Flevoland

In de intentieverklaring¹ hebben de zes betrokken partijen (Zeewolde is later aangesloten) de bedoeling uitgesproken en onderschreven om met elkaar energie en kennis te bundelen in een gebiedsproces gericht op bodemdaling in Flevoland. Alle deelnemers werken, binnen de afspraken in de intentieverklaring, met elkaar samen om tot gedeelde integrale inzichten te komen. Met die inzichten hebben de agrarisch ondernemers vervolgens meer zicht op strategische keuzes voor hun bedrijf én hebben overheden handvatten voor het ontwikkelen van passend beleid voor het omgaan met bodemdaling in Flevoland.

Afgepeld staan in het gebiedsproces drie ambities centraal:

- 1) Kennis opbouwen en praktisch uitproberen;
- 2) Creëren bewustwording problematiek; en,
- 3) Gezamenlijk perspectief bieden; voor ondernemers én overheden.

Afbakening is in de intentieverklaring ook meegegeven. Het gebiedsproces is gericht op integrale inzichten voor de langere termijn. Dat wil zeggen niet voor korte termijn-oplossingen in gebieden met acute problematiek. Bodemdaling is onomkeerbaar, technische oplossingen zijn op (langere) termijn niet duurzaam en niet houdbaar. De laatste afbakening betreft de looptijd; het gebiedsproces moet in drie jaar zijn doorlopen en voor eind september 2024 zijn afgerond.

3.2 Belangen deelnemers

In het gebiedsproces trekken de deelnemers op basis van gelijkwaardigheid en in openheid samen met elkaar op. De ondertekenaars hebben naast de in 3.1

beschreven gezamenlijke belangen (ambities) ook eigen belangen voor deelname. Die belangen liggen in het verlengde van de gezamenlijke ambities (leren en alternatieven in beeld) voor de overheden en bij LTO - namens de agrariërs – op het verkrijgen van perspectief. Belangen van de deelnemers zijn ook het kunnen geven van input en ‘er samen uit komen’. Op hoofdlijnen zijn deze belangen niet veranderd en bekend bij de deelnemers. In de intentieverklaring is opgenomen dat deze ‘eigen’ achterliggende belangen worden uitgewerkt in het plan van aanpak. Dat is niet gebeurd. De doorvertaling van deze belangen naar rollen en verantwoordelijkheden in en ten aanzien van het proces is ook niet gebeurd.

3.3 Ontwikkelingen

Sinds de start van het gebiedsproces bodemdaling hebben zich nieuwe ontwikkelingen voorgedaan, deels in een directe relatie met het gebiedsproces waaronder het verzoek tot ontheffing van bepaalde waternormering door het WZZ bij de PFL en een brief vanuit het WZZ aan ondernemers met het voorgenomen besluit het peilbeheer te versoberen. Bij de start van het gebiedsproces was er al sprake van verslechtering van bepaalde ‘urgente’ gebieden en restricties aangaande ‘zon op land’.

Dit alles speelt met name in de NOP. Ook indirecte ontwikkelingen spelen een rol; verkiezingen, nieuwe coalitieakkoorden, het Nationaal Programma Landelijke Gebied (NPLG) en de Flevolandse invulling daarvan (Flevolands Programma Landelijk Gebied, FPLG). Deze en andere ontwikkelingen zijn goeddeels (maar niet allemaal) onontkoombaar in de tijd; ze zijn volgens de respondenten echter niet in voldoende geadresseerd in het proces en besproken op impact.

¹ Intentieverklaring gebiedsproces bodemdaling Flevoland versie 14 09 2021. Ondertekend op 22 september 2021 te Schokland

3.4 Conclusies

Ambities onder druk

Een deel van de direct gerelateerde ontwikkelingen zorgen ervoor dat de gezamenlijke ambities onder druk zijn komen te staan. De nadruk is op de korte termijn en de urgente problemen in de NOP komen te liggen, terwijl het zicht op perspectief voor de betrokken agrarisch ondernemers eerder vertroebelt dan opklaart. De eigen (korte termijn) belangen van agrarische ondernemers, het WZZ en de PFL gaan meer en meer een rol (wie is verantwoordelijk voor wat?) spelen en zet de gezamenlijkheid en samenwerking onder druk.

Verwachtingenmanagement

Dat de wens naar korte termijn-oplossingen een rol kan spelen was al, zij het impliciet, als risico vastgelegd in het plan van aanpak. Daarin staat het - iets algemenere - risico beschreven van te hoge verwachtingen bij deelnemers (en daarbuiten). In de praktijk blijkt dat het managen van de verwachtingen door het duidelijk (blijven) maken van (1) de kaders van het gebiedsproces, (2) de speelruimte vanuit de overheden en (3) de eigen verantwoordelijkheden van de betrokkenen, gedurende proces op de achtergrond is geraakt. Wat daarbij meespeelt is dat er in de NOP al een gebiedsproces had plaatsgevonden voorafgaand aan het provinciale traject.

4. Doelbereik

4.1 Plan van aanpak

Het gebiedsproces bodemdaling Flevoland is uitgewerkt in een plan van aanpak. Daarin is de probleemstelling verder uitgewerkt en een dubbele doelstelling geformuleerd:

- 1) **Proces:** het doorlopen van een open gebiedsproces waaraan de partijen samen met belanghebbende organisaties en individuele agrariërs uit gebied gelijkwaardig deelnemen en werken aan het behalen van onderstaande inhoudelijke doelstelling
- 2) **Inhoud:** binnen drie jaar na ondertekening praktisch getoetste kennis en bruikbaar inzicht verkrijgen over haalbare en kansrijke strategieën voor het grondgebruik in gebieden die door voortgaande bodemdaling in de toekomst vernatten waardoor voortzetting van het huidige agrarische grondgebruik aldaar niet meer mogelijk is.

Het inhoudelijke doel is om zowel voor de agrariër als voor de overheden kennis op te doen over welke functies (op welke manier) een haalbaar (en liefst kansrijk) alternatief vormen voor het huidige grondgebruik.

In het plan van aanpak is ook een fasering met te bereiken resultaten uitgewerkt:

Fase 1: Opstarten gebiedsproces (januari 2021 – oktober 2021)

Fase 2: Verzamelen kennis (oktober 2021 – medio 2022)

Fase 3: Praktijktoets (medio 2022 – medio 2023)

Fase 4: Aansluiting vervolgpriktijk (medio 2023 – eind 2023)

4.2 Fase 1: Opstarten en vormgeven

Respondenten geven aan dat de eerste fase voortvarend is opgepakt, mede dankzij de hiervoor aangestelde gebiedscoördinator. In deze fase zijn keukentafelgesprekken gevoerd met betrokkenen, is de communicatie opgestart (onder met een nieuwsbrief) en is – meest belangrijk – een

viertal inhoudelijke sporen ontwikkeld waarvoor een werkgroep is ingesteld. Het vormgeven van de vier sporen is een voorbeeld van een bottom-up proces: agrariërs bepaalden zelf de agenda en de onderwerpen die moesten worden opgepakt. Voor deze aanpak was veel waardering van betrokkenen. Gemaakte kanttekening is wel dat dit ook inhield dat het voortzetten van huidig agrarisch gebruik een impliciet uitgangspunt werd en daarmee weinig ruimte biedt voor oplossingen daarbuiten.

4.3 Fase 2: Verzamelen kennis

Sporen

Deze vier werkgroepen zijn in fase 2 aan de slag gegaan langs vier inhoudelijke lijnen (sporen):

Spoor 1: Alternatieve verdienmodellen

Spoor 2: Vernatting en waterhuishouding

Spoor 3: Zon op land

Spoor 4: Ruilverkaveling

Insteek was het verzamelen van kennis om de geformuleerde hoofdvragen te beantwoorden en door te vertalen naar (pilots voor) haalbare en kansrijke alternatieve strategieën.

Spoor 1: Alternatieve verdienmodellen

Veel aandacht is gegaan naar spoor 1, alternatieve verdienmodellen. Met behulp externe kennis is gekeken of aangedragen alternatieve teelten

levensvatbaar zouden zijn. Waar vooraf de verwachting was dat in dit spoor redelijk snel pilots konden worden ontwikkeld bleek een praktijktoets lastig. Van de meeste besproken teelten werd geconcludeerd dat het realiseren van een haalbaar verdienmodel lastig zou zijn; bijvoorbeeld vanwege (natte) omstandigheden of het ontbreken van een keten en/of afzet. Momenteel kijkt men binnen dit

spoor met name naar 'biobased' materialen; van voedselvoorziening naar duurzame grondstoffen voor de bouw. Veel gehoord punt uit de gesprekken was dat voor een vergelijking met het huidige grondgebruik (en een onderliggende businesscase) meer inzicht moet komen in het afnemende verdienpotentieel. Veel data is beschikbaar volgens partijen, maar nog niet in samenhang geanalyseerd. Alleen dan zou een goede vergelijking gemaakt kunnen worden, inclusief een 'overstap'-moment. Er wordt door de respondenten bovendien veel waarde gehecht aan het 'aantoonbaar' maken van veronderstellingen; pilots (in de polders of elders) zouden de werking ook in de praktijk kunnen aantonen.

Spoor 2: Vernatting en waterhuishouding

Het tweede spoor staat in teken van technische oplossingen; zowel uit te voeren door het WZZ als toe te passen door de agrariërs. Respondenten geven aan dat er met veel creativiteit allerlei mogelijke oplossingen zijn bedacht en doorgerekend. Specifiek in dit spoor zien betrokkenen de druk vanuit de korte termijn toenemen. Met de toename van onmogelijke opties zien deelnemers het perspectief afnemen. Wat hierbij meespeelt is dat inzicht in de (toekomstige) problematiek voor een belangrijk deel nog ontbreekt of momenteel geactualiseerd wordt. Dan gaat het over nieuwe bodemkaarten met voorspellingen (tot op kavelniveau), maar ook over (te verwachten) inkomstendervingen (in kilo's en kwaliteit) bij betrokken agrariërs. Om echt goede kosten-batenanalyses uit te voeren is meer inzicht vereist. Spoor 2 is het enige spoor waar een pilot in voorbereiding is, wel met de kanttekening vanuit een deelnemer, dat het feitelijk een pilot uit het voorafgaande gebiedsproces NOP betreft.

Spoor 3: Zon op land

Het derde spoor dat is opgezet betreft zon op land. Meer specifiek toepassing in die situaties waar door vernatting geen sprake zou zijn van 'goede landbouwgrond'. Al bij de start van dit spoor was duidelijk dat er vanuit de overheden (gemeenten en provincie) politiek geen draagvlak was (en is) voor zonneparken op hoogwaardige landbouwgrond. Een insteek die wordt

onderschreven door LTO. Vanwege toenemende congestie op het elektriciteitsnet en het ontbreken van aansluitingsruimte voor zonneparken raakte het perspectief van het spoor 'zon op land' steeds verder uit het zicht.

De primaire discussie uit dit spoor is die over wanneer hoogwaardige landbouwgrond nog hoogwaardig en/of landbouwgrond genoemd kan worden. Deze discussie is in dit spoor (nog) niet beslecht. Momenteel herbezint deze werkgroep zich en denkt na - op initiatief van de voorzitter van de stuurgroep - over verbreding naar andere type grondgebruik (niet zijnde intensieve landbouw). Een richting die door meer betrokkenen (ook agrariërs is omarmd.

Spoor 4: Vrijwillige kavelruil

Het vierde en laatste spoor dat is ingericht is een kennisspoor op vrijwillige kavelruil. Vrij kort na de start is echter besloten dat kennisopbouw op dit thema niet nodig is. De systematiek van vrijwillige ruilverkaveling bekend is en weinig onderzoeksvragen in zich heeft. Ook is destijds benoemd dat (vrijwillige) ruilverkaveling pas zal plaatsvinden als het gebiedsproces is doorlopen en

alternatief gebruik van gebieden nodig en wenselijk is. In gesprekken is aangegeven dat dit spoor een herstart kan krijgen als dit verbreed wordt met de ontwikkeling van een grondwaarderingsmechanisme of 'verduurzaming pacht'.

4.4 Fase 3: Praktijktoets

In het plan van aanpak is aangegeven dat van medio 2022 tot medio 2023 de fase van praktijktoets(en) zou worden uitgevoerd. Al snel bleek dit te optimistisch. Vanuit de vier sporen kwamen maar een beperkt aantal ideeën dat zich voor een praktijktoets leenden en daar waar dat al het geval was bleken deelnemers niet te vinden. Uiteindelijk is in de bedoelde periode geen enkele pilot uitgevoerd. Wel is er momenteel één in voorbereiding in spoor 2. Wat volgens respondenten ook niet hielp is dat fase 2 ook uitliep vanwege (naweeën van) corona-perikelen. De frequentie van bijeenkomsten nam af. Ook is in een enkel gevallen afgezien van een praktijktoets omdat de inschatting werd gemaakt dat benodigde kennis ook kon worden opgehaald bij reeds lopende initiatieven/pilots elders.

4.5 Fase 4: Aansluiting vervolgpriktijk

De tweede helft van 2023 zou in het teken gaan staan (cf. fasering in het plan van aanpak) van het vastleggen van beproefde kennis en handelsperspectief voor ondernemers en overheden. Dit gaat vanwege vertraging en een gebrek aan bruikbare uitkomsten niet lukken in 2023.

4.6 Bewustwording

Een belangrijke ambitie uit de intentieverklaring is bewustwording. Het gaat dan over bewustwording bij ondernemers in de gebieden die op enig moment te maken gaan krijgen met bodemdaling. Bewustwording is belangrijk omdat ondernemers dan rekening kunnen houden met de consequenties van bodemdaling en vroegtijdig aan de slag kunnen met een

alternatieve strategie. Het kost immers tijd om bedrijfsvoering aan te passen of om om te schakelen naar een ander gebruik.

In het gebiedsproces is bewustwording in belangrijke mate gekoppeld aan communicatie en de organisatie van bijeenkomsten. Dit naast de keukentafelgesprekken uit fase 1. De werkgroep communicatie (bestaande uit communicatie-medewerkers van de betrokken partijen) is aan de slag gegaan met een communicatie-strategie met belangrijke accenten op een periodieke nieuwsbrief en het organiseren van bijeenkomsten.

Parallel aan de voortgang van de sporen is een goede start gemaakt met nieuwsbrieven over het proces. Ook is eind 2021 een bijeenkomst georganiseerd in de NOP. Deze wordt goed bezocht. Met het uitblijven van concrete resultaten uit de sporen en het vertrek van de gebiedscoördinator verslaptte ook de communicatie inzet. Na de laatste bijeenkomst zijn er volgens betrokkenen geen uitingen of initiatieven meer geweest.

Of de bewustwording onder agrariërs in de betrokken gebieden is toegenomen in de periode 2021-2023 is niet onderzocht in deze evaluatie. Er is geen enquête uitgezet. Uit diverse gesprekken blijkt dat men denkt dat de bewustwording enigszins is toegenomen. Ook is aangegeven dat dat niet direct leidt tot actie, dit waarschijnlijk vanwege het uitblijven van mogelijke oplossingen.

4.7 Conclusies

Uiteindelijk is in twee van de vier sporen effort gestopt in het onderzoeken van of opbouwen van kennis. Daarin is een aantal opties voor alternatieve teelten en technische maatregelen onderzocht en uitgesloten als kansrijk. Dat is op zichzelf ook een uitkomst. Ook wordt nog onderzoek gedaan in deze twee sporen. Voorlopig is er echter nog geen zicht op kansrijke strategieën of interessante praktijktoetsen. Omdat volledig inzicht in de

exacte omvang van de (ontwikkeling van de) problematiek en de (financiële) consequenties daarvan voor agrariërs ontbreken maakt dat in de sporen niet altijd vanuit hetzelfde vaststaande vertrekpunt maar op aannames wordt gewerkt.

Dat het gebiedsproces is vertraagd is overigens wel verklaarbaar. De ambitie in fasering was groot en werd onder andere door corona-perikelen en het stoppen van de gebiedscoördinator nog uitdagender. Uiteindelijk is het ook de vraag of een strakke fasering bij een kennisopbouw-proces past.

Ook op het gebied van bewustwording is bescheidenheid over de resultaten gepast.

5. Organisatie en proces

5.1 Organisatie

Het gebiedsproces staat strategisch en bestuurlijk onder aansturing van een stuurgroep, die bestaat uit de partners die gezamenlijk de intentieverklaring hebben ondertekend. Onder de stuurgroep functioneert een operationeel ambtelijke projectgroep. Daarin zitten dezelfde partijen. Regie over het gebiedsproces wordt gevoerd door een ingehuurd onafhankelijke procesmanager; de gebiedscoördinator. Ten slotte zijn er vier inhoudelijke werkgroepen of sporen ingericht. De vijfde werkgroep is de werkgroep communicatie. Schematisch ziet dit er volgt uit:

5.2 Stuurgroep

De rol van de stuurgroep is – volgens het plan van aanpak – het bewaken van de doelstellingen en de randvoorwaarden van het gebiedsproces. De stuurgroep komt minimaal twee keer per jaar bijeen en staat onder het voorzitterschap van de gedeputeerde van de provincie Flevoland.

In het plan van aanpak staat dat de stuurgroep geen inhoudelijke beslissingen neemt over de alternatieve strategieën of de inrichting van het gebied. Want ieder lid van de stuurgroep behoudt de eigen

verantwoordelijkheid (en daarbij horende bevoegdheid). In de praktijk (opgetekend uit de verslagen en bevestigd door stuurgroepleden) bleek dat het karakter van de stuurgroepbijeenkomsten hierdoor informatief was.

In paragraaf 3.2 is al aangegeven dat de belangen, rollen en verantwoordelijkheden van de deelnemers bij aanvang het proces niet expliciet zijn besproken en vastgelegd. Dat is gedurende het proces of tijdens stuurgroep-bijeenkomsten ook niet geagendeerd en opgepakt.

Uiteindelijk komt de stuurgroep niet aan sturen toe vanwege (1) de informatieve insteek van de bijeenkomsten (2) het gebrek aan uitkomsten uit de sporen en (3) het niet expliciet benoemen van verantwoordelijkheden of probleem-eigenaren in dit proces.

Uit gesprekken met betrokkenen bleek dat uitbreiding met een aantal partijen mogelijk kan helpen bij het draagvlak bij en bewustwording onder de agrariërs. Expliciet zijn hierbij de FAJK en de belangenbehartigers uit Schokland genoemd. Ook is genoemd dat het gebiedsproces over een aantal jaar mogelijk kan 'opgaan' in het Flevolands Programma Landelijk Gebied.

Als besloten wordt spoor 3 te verbreden met ander (dan agrarisch) gebruik kan het zinvol zijn om andere organisaties aan te haken (bijvoorbeeld natuurorganisatie(s)).

5.3 Projectgroep

Onder de stuurgroep functioneert dus een operationeel ambtelijke projectgroep bestaande uit dezelfde partijen. De mogelijkheid bestaat om hier andere partijen bij aan te laten sluiten (plan van aanpak, onderdeel 6, onder projectgroep). In het plan van aanpak is de rol van deze

projectgroep beperkt uitgeschreven; ze kunnen acties ondernemen, besluiten nemen en bijeenkomsten organiseren. De leden van de projectgroep bedienen de eigen bestuurlijke vertegenwoordiging in de stuurgroep afzonderlijk.

De projectgroep komt met regelmaat bijeen waarbij verslagen beschikbaar zijn gemaakt. De voortgang van de verschillende sporen wordt besproken en waar nodig een verzoek tot bijsturing meegegeven. Ook worden de stuurgroep-vergaderingen voorbereid is een tussenevaluatie uitgevoerd en vindt begeleiding plaats van de werkgroep communicatie. Maar een echte rol definiëren en pakken is niet gebeurd, iets wat ook in de tussentijdse evaluatie van het gebiedsproces in mei 2022 is geconcludeerd.

Daarbij, het gebrek aan duidelijkheid over rollen en verantwoordelijkheden van de partijen in het gebiedsproces komt ook terug in de projectgroep. Hierdoor ontstaat bij een aantal leden van de projectgroep een afwachtende houding 'anderen zijn aan zet'. Voor inzet (en middelen) wordt dan vooral gekeken naar de PFL en WZZ.

5.4 Gebiedscoördinator

Het gebiedsproces is onder regie geplaatst van een onafhankelijke procesmanager die is ingehuurd door de PFL. Tenminste, voor de periode kort na de intentieverklaring tot het voorjaar van 2023. Deze procesmanager is verantwoordelijk voor een deugdelijke organisatie van het gebiedsproces, in overeenstemming met het plan van aanpak. Daaronder vallen onder meer de informatievoorziening, de organisatie van de stuur- en projectgroep, de werkbijeenkomsten in het gebied en het voorbereiden van besluitvorming.

Vanuit respondenten is aangegeven dat de gebiedscoördinator een goede en belangrijke rol vervulde bij het opzetten van gebiedsproces en het

betrekken van de agrariërs in het gebied bij de onderliggende probleemdefiniëring en het samenstellen van de sporen. Ook is aangegeven dat deze onafhankelijke rol momenteel wordt gemist. Een dergelijke rol blijkt belangrijk bij het betrokken houden van de betrokken deelnemers in de sporen. Lastig bleek dat de verantwoordelijkheden voor de organisatie en het bewaken van de voortgang ook verdergaande directe of indirecte doorzettingsmacht vereiste. Daarvoor had de gebiedscoördinator op papier geen direct mandaat (want bij de organisaties), maar bracht hij volgens respondenten ook onvoldoende indirecte invloed mee door zaken aan te kaarten en te agenderen in stuurgroep-bijeenkomsten.

5.5 Werkgroepen

In hoofdstuk 4 is ingegaan op de vier sporen en de totstandkoming ervan. Met het uitblijven van handelingsperspectief geven respondenten aan dat het enthousiasme voor deelname ook afneemt. Uit verslaglegging blijkt dat aantal deelnemers is afgehaakt en anderen minder vaak aanwezig zijn. Ten slotte neemt ook de frequentie van bijeenkomsten af, mede vanwege het stoppen van de gebiedscoördinator. Vanuit de werkgroepen is aangegeven dat er geen contact is met de stuurgroep en dat de rol van de projectgroep(leden) in belangrijke mate onduidelijk is.

Ook de werkgroep communicatie kwam in hoofdstuk 4 aan bod. Met het uitblijven van concrete resultaten uit de sporen en het vertrek van de gebiedscoördinator verslapte ook de communicatie inzet.

5.6 Middelen

Aan het begin van het gebiedsproces zijn afspraken gemaakt over middelen; zowel qua inzet als qua 'out-of-pocket'-bijdragen. In de intentieverklaring staat daarover het volgende: 'Het plan van aanpak verwoordt externe kosten (bijv. voor accommodaties, inhuur van kennis,

uitbesteding van onderdelen). Over de verdeling van dergelijke kosten maken partijen in voorkomende gevallen onderlinge afspraken' en 'in het plan van aanpak is de bijdrage van elke partij in het gebiedsproces verder uitgewerkt'.

In het plan van aanpak is vervolgens alleen geconcretiseerd dat deelnemers aan het gebiedsproces deelnemen 'op eigen kosten', ook is afgesproken dat PFL de kosten voor de gebiedscoördinator oppakt.

Deze initiële aanpak is volgens respondenten logisch. In de beginfase waren de benodigde middelen immers niet goed in te schatten, want afhankelijk van toekomstige kennisvragen en doorontwikkeling naar pilots.

Gedurende het proces bleef vervolgens een concreet voorstel uit, iets wat volgens respondenten wel had gekund en nuttig was geweest. Nu dient over elke uitgave een aparte afspraak te worden gemaakt waarbij partijen op een verschillende manier aankijken tegen het 'gezamenlijk' oppakken van kosten. Van een soms gehoorde gewenste evenredigheid bij het oppakken van kosten is in de praktijk geen sprake, iets dat als zodanig overigens ook niet zo is vastgelegd.

5.7 Conclusies

In het plan van aanpak zijn mogelijke gebeurtenissen (risico's) omschreven die de procesmatige (gelijkwaardig samenwerken in een open proces) en inhoudelijke doelstellingen bedreigen. Aan de benoemde risico's zijn beheersmaatregelen gekoppeld.

Nu het gebiedsproces twee jaar onderweg is kan geconcludeerd worden dat veel van de genoemde risico's zich hebben voorgedaan:

- 1) Te hoge verwachtingen van overheden (bij deelnemers)

- 2) Verharden van tegenstellingen (kort versus lange termijn)
- 3) Deelnemers blijven weg (afname participatie in de sporen)
- 4) Overheden verwijzen naar elkaar voor 'de oplossing' of het stellen van kaders (met name tussen WZZ en PFL, geen verantwoordelijkheden geduid)
- 5) Overheden kunnen niet voldoen aan de wens 'om duidelijk te zijn naar het gebied' (wie is waar van?)
- 6) Niet voldoende randvoorwaarden voor een praktijktoets (pilots blijven achter)
- 7) Overheden stellen te strakke inhoudelijke kaders waardoor alternatieve strategieën onhaalbaar blijken/liken (bijvoorbeeld bij 'zon op land')

De signalering en beheersing van de risico's ligt primair bij de projectgroep en de gebiedscoördinator. Maar ook de stuurgroep heeft hier een verantwoordelijkheid. Inzicht op een deel van de gemanifesteerde risico's is met deze evaluatie gekomen, maar op een belangrijk deel was dat al bekend. Dat geen expliciete signalering en opschaling heeft plaatsgevonden maakt mede dat het gebiedsproces stroef verloopt.

6. Conclusies – Algemeen

Concluderend kan gesteld worden dat de ambities en doelstellingen van het gebiedsproces bodemdaling nog niet zijn behaald en dat het binnen een jaar alsnog bewerkstelligen onmogelijk zal zijn.

Er zijn (te) weinig vorderingen op de inhoudelijke sporen, de stap naar concrete pilots kan alleen in enkel geval worden gemaakt. Mede daardoor neemt de betrokkenheid en het enthousiasme van deelnemers in de inhoudelijke sporen af. Ook het vertrek van de gebiedscoördinator maakt dat de betrokkenheid van de deelnemende agrariërs bij het gebiedsproces afneemt.

De geringe voortgang heeft te maken met een aantal begrenzungen die impliciet in het gebiedsproces zitten besloten:

- 1) **Rolopvatting:** Er is sprake van een gezamenlijk commitment maar geen gezamenlijk probleemeigenaarschap. Over de rollen en verantwoordelijkheden van de partners (en deelnemers) leven verschillende beelden en verwachtingen. De verantwoordelijkheden van de partners zijn niet gedefinieerd.
- 2) **Focus korte termijn:** De urgentie binnen het bodemdalingsgebied verschilt en de urgentie neemt (bijvoorbeeld in de NOP) toe. Vanuit deelnemers en LTO, maar ook tussen PFL en WZZ (inzake nakomen normeringen) komt deze korte termijn problematiek steeds naar boven en frustreert het lange termijn proces van (te beproeven) kennisopbouw.
- 3) **Perspectief:** het handelingsperspectief voor de agrariërs is – vanuit de ervaren problematiek van met name agrariërs - in dit gebiedsproces met name gezocht in oplossingen binnen de huidige agrarische bestemming van gebieden. Dat wil zeggen met de nadruk

op akkerbouw. Ander gebruik van gronden, zowel agrarisch (bijvoorbeeld veeteelt) als niet agrarisch maakt geen onderdeel uit van het gebiedsproces.

- 4) **Uitgangssituatie:** De exacte omvang en ontwikkeling van de problematiek (per gebied) is onvoldoende in beeld. Voor bewustwording is beter voorspellende inzicht nodig, zowel qua bodemontwikkeling, de periode van technische maatregelen en de (financiële) consequenties voor de agrarisch ondernemers.

Dat er in de inhoudelijke sporen potentiële oplossingsrichtingen zijn gewogen en te licht zijn bevonden is inherent aan het proces. Het gebiedsproces, en de fasering daarvan, ging uit van positieve alternatieve strategieën en bleek – met het uitblijven daarvan – te ambitieus. Met het gezamenlijke karakter van het opzetten van het gebiedsproces en omstandigheden tijdens het proces is de vertraging deels verklaarbaar.

Veel van de genoemde begrenzungen zijn (weliswaar niet in samenhang) gedurende het proces naar boven gekomen. Ook de in paragraaf 5.7 genoemde gebeurtenissen hebben hun impact gehad. Een belangrijke conclusie is dat de verschillende partijen in het gebiedsproces niet in staat zijn geweest de begrenzungen én de risico's goed te signaleren en adresseren. Het gevolg is dat het vertrouwen tussen de partners afneemt, openlijk getwijfeld wordt aan het commitment van partijen en specifieke rol en verantwoordelijkheden bij bodemdaling.

Hoewel de resultaten achterblijven is daarmee niet gezegd dat het gebiedsproces moet stoppen. Alle partijen geven aan dat het proces dient te worden 'gereset' en voortgezet. Gelet op de aard van de problematiek is dat wenselijk. Afhankelijk van de ontwikkelingen rond het Flevolands Programma Landelijk Gebied (FPLG) is inhoudelijke aansluiting op termijn mogelijk.

7. Aanbevelingen

- 1) Op stuurgroep niveau rollen en verantwoordelijkheden bodemdaling en gebiedsproces bespreken en vaststellen. Uitspreken verwachtingen over en tussen partijen. Commitment (gezamenlijk en individueel) bevestigen.
- 2) Kernwaarden intentieverklaring herbevestigen en afspraken maken over verlenging en financiering van het gebiedsproces. Dit passend bij de rol en verantwoordelijkheden van de partners. Uitbreiding van partners is mogelijk.
- 3) Apart agenderen korte termijn-problematiek inclusief opstellen plan van aanpak, inclusief aanpak verwachtingenmanagement. Dit kan als apart spoor of als apart traject met PFL, WZZ en LTO en betrokken agrariërs uit de NOP.
- 4) Aanstellen nieuwe gebiedscoördinator met doorzettingsmacht (binnen kaders en budget). Doorzettingsmacht betekent ook richtinggevend agenderen bij de stuurgroep. Gebiedscoördinator kan daarnaast ook onafhankelijk voorzitter van de stuurgroep zijn.
- 5) In gesprek met agrariërs en deelnemers werksporen over de rollen en verantwoordelijkheden van partijen (waaronder die van de agrariërs). De samenstelling en het trekkerschap kunnen – in overleg – worden aangepast.
- 6) In gezamenlijkheid huidige werksporen herijken en verbreden:
 - (a) **Alternatieve verdienmodellen:** Voortzetten en vaststellen afnemend verdienpotentieel bij huidig gebruik. Concreet toewerken naar pilots.
 - (b) **Vernatting en waterhuishouding:** Voortzetten en aanvullen met het vaststellen van de exacte omvang en ontwikkeling van de problematiek. Inzicht in welke maatregelen voor welke periode mogelijk zijn in bepaalde gebieden. Eveneens concreet toewerken naar pilots.
 - (c) **'Zon op land':** verbreden naar ander gebruik inclusief ander agrarisch gebruik; bijv. veeteelt, natuur-inclusief, extensivering, maar ook waterberging en andere toepassingen.
 - (d) **Vrijwillige kavelruil:** Opnieuw opstarten. Ontwikkelen mechanisme van grondherwaarderingen voor bodemdalingsgebieden. Hoe ontwikkelt dit zich en wanneer is er geen sprake meer van hoogwaardige landbouwgrond. Vervolgens inrichten ruilverkavelingstraject (in combinatie met het Flevolands Programma Landelijk Gebied) voor het ontwikkelen van voorwaarden voor (vrijwillige) ruilverkaveling.
- Indien verbreding plaatsvindt is het zinvol om daar partners bij te zoeken. Dat kan op het niveau van werkgroepen of ook op stuurgroepniveau.
- 7) Verduidelijking van rollen stuurgroep, projectgroep, gebiedscoördinator en werkgroepen. Stimuleren van onderlinge informatie-uitwisseling en stuurgroep meer inrichten op besluitvorming (en inzet naar eigen organisaties). Afhankelijk van de ontwikkeling van de (sturing op) het FPLG kan op termijn worden gezien of het gebiedsproces daarop kan aansluiten.

Vragen en antwoorden presentatie waterhuishouding en bodemdaling in commissie RND van Provinciale Staten van 10 januari 2024.

Tijdens de beeldvormende commissievergadering Ruimte, Natuur en Duurzaamheid (RND) op 10 januari 2024 is een presentatie gegeven over de waterhuishouding en bodemdaling in Flevoland. Na deze presentatie zijn door de verschillende commissieleden vragen gesteld die grotendeels mondeling zijn beantwoord. Van een aantal vragen is afgesproken dat deze schriftelijk zouden worden beantwoord. Daarnaast zijn voorafgaand aan de vergadering door de fractie van de BBB een aantal schriftelijke vragen ingediend. In onderstaand overzicht zijn al de gestelde vragen (incl. de schriftelijke vragen van de BBB-fractie) en antwoorden weergegeven.

D66:

1. *Vraag: Kunt u een tijdsplan geven van de pilots die in het kader van het gebiedsproces bodemdaling worden uitgevoerd?*

Antwoord: Het gebiedsproces duurt tot eind 2025. Binnen die termijn proberen we een aantal pilots uit te voeren samen met onze gebiedspartners.

2. *Vraag: U geeft aan dat peilverlaging geen duurzame maatregel is en andere problemen veroorzaakt. Wat zijn praktische voorbeelden daarvan?*

Antwoord: In het Waterprogramma van de provincie Flevoland zijn de belangrijkste gevolgen benoemd ten aanzien van peilverlaging:

1. Versnippering van het watersysteem waardoor je kwetsbaarder bent voor heftige buien (in grote peilvakken kan deze piek beter verdeeld worden) ;
2. In zijn algemeenheid versterkt peilverlaging de bodemdaling (het veen wordt verder drooggelegd, vooral in droge periodes, waardoor het oxideert en daardoor verdwijnt);
3. Onderbemalingen leiden tot afwenteling van de wateropgave op de rest van de polders;
4. De waterkwaliteit (toenemende verzilting) komt bij peilverlaging extra onder druk te staan en daarnaast kan waterfauna zich minder goed verplaatsen wat slecht is voor de biodiversiteit in een gebied.
5. De uitstoot van CO₂ door oxidatie van veen als gevolg van de peilverlaging.

3. *Vraag: Is het waterhuishoudkundig systeem zoals we dat in Flevoland hebben voldoende robuust voor de toekomst?*

Antwoord: Het waterschap voert iedere 6 jaar een watersysteemtoets uit. Daarmee wordt onderzocht in hoeverre het watersysteem voldoet aan de vigerende inundatienormen (de 'wateroverlastnormen'). De wateroverlastnormen zijn een indicatie voor de 'robuustheid' van het watersysteem. Het waterschap rapporteert de uitkomsten aan de provincie.

Met de watersysteemtoets onderzoekt het waterschap zowel de huidige als de toekomstige robuustheid van het systeem. Daarom wordt de te verwachten bodemdaling en de verwachte klimaatontwikkeling meegenomen in de watersysteemtoets. Uit de meest recente watersysteemtoets van 2018 is naar voren gekomen dat het watersysteem in vooral Zuidwest-Emmeloord niet meer voldoet aan de normen. Het waterschap heeft daarbij aangegeven dat deze normen ook niet meer te behalen zijn op een maatschappelijk verantwoorde wijze. Het waterschap is daarover in gesprek met de provincie. In 2024 wordt weer een watersysteemtoets uitgevoerd.

BBB:

Zie voor de schriftelijke vragen en antwoorden van de BBB pg. 7 en verder.

4. *Vraag: De waterhuishouding van Flevoland is zo ontworpen dat een bodemdaling van 1.30 – 1.40 m. in de slechtste gebieden toereikend moet zijn. Als dat nu niet zo is, wat zijn dan de factoren waardoor het watersysteem niet meer toereikend is?*

Antwoord: De mate van bodemdaling is niet overal even groot. Bij de aanleg van de polder had de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders een vrij goed inzicht in de gebieden waar na de drooglegging aanzienlijke bodemdaling zou optreden; hoe ver de bodem op elke plek exact zou gaan dalen was echter niet bekend en ook vandaag is de nog te verwachten daling moeilijk exact te bepalen. Het is een schatting op basis van wetenschappelijke inzichten en enkele aannames. Op basis van de bij de aanleg van de polder gemaakte schatting is het watersysteem ontworpen en aangelegd.

Uit de watersysteemtoets die het waterschap iedere 6 jaar uitvoert komt naar voren of de wateroverlastnorm in bepaalde gebieden wordt overschreden. Dat is in Zuidwest-Emmeloord reeds het geval: de bodem is zo ver gedaald dat het water in extreme neerslagsituaties het land op stroomt, waar het zonder de bodemdaling hoog genoeg had gelegen om niet onder te stromen.

5. *Vraag: U geeft een bepaalde mate van kwel aan die optreedt in Flevoland (1 mm/dag). Er wordt door sommigen aangehaald dat dit in de Zuidlob veel meer is omdat de grondlagen daar erg door elkaar lopen. Door de verdieping van de vaargeul van het Randmeer en de peilverhoging in het Horsterwold is de kwelstroom toch veel groter dan de hoeveelheid die u aangeeft?*

Antwoord: De genoemde kwel van 1 mm/dag is de kwel die over de gehele polder gemiddeld naar binnen komt. Die kwel verschilt per locatie. Op sommige plekken sijgt het water de bodem in en op andere plekken kan de kwel de 1 mm/dag ruim overschrijden. Vooral in gebieden met een dunne deklaag (de bodemlaag die op het onderliggende dekzand ligt) en een sterke variatie in de grondlagen, zoals in de Zuidlob, heeft de optredende kwel een grillig patroon. Dit kan plaatselijk overlast veroorzaken en even verderop weer niet.

Een onafhankelijk onderzoeksbureau heeft in 2015 de effecten van de verschillende ingrepen doorgerekend. De peilwijzigingen in het Hulkesteinse bos (2004) en de Stille Kern van het Horsterwold (2000 en 2013) hebben volgens deze berekeningen slechts tot op beperkte afstand effecten op de grondwaterstand.

Vervolgens is in 2020 een proef gedaan met een tijdelijke peilverhoging van de Nijkerkertocht. In lijn met het bureauonderzoek van het adviesbureau bleek in de directe omgeving van de tocht enige invloed te zijn op stijghoogte en grondwaterstand. Vanwege vele lokale verstoringen (bijv. het volzetten van sloten voor beregening) was het erg lastig om relaties te leggen tussen waterstanden en grondwaterstanden.

De belangrijke conclusie van het adviesbureau was dat de invloed beperkt is vanwege het beperkte doorlaatvermogen van het watervoerende pakket. In combinatie met de relatief grote afstand tussen de hoofdwatgangen, maakt dat de lokale ontwatering (drainage en sloten) sterk bepalend zijn voor de grondwaterstanden. Onderhoud van deze ontwateringsmiddelen is in dit gebied erg belangrijk.

6. *Vraag: U geeft aan dat in de Zuidlob problemen van wateroverlast ontstaan. Op het kaartje dat u toont over de bodemdaling en drooglegging is het bodemdalingsgebied in de Zuidlob juist erg gering. Hoe ontstaat deze wateroverlast daar dan?*

Antwoord: Dit zal worden gecorrigeerd met de nieuwe bodemdalingskaarten en prognoses die begin 2024, dus binnenkort beschikbaar komen. Daarop staat de meest actuele verwachting.

Delen van het gebied binnen 1 à 2 km van de Randmeren kennen een (regionale) kweldruk. In het centrale deel van de Zuidlob is er sprake van opbolling van de grondwaterstand vanwege het beperkte doorlaatvermogen van het watervoerend pakket, vaak ook in combinatie met een minder goed functionerende drainage. Dit kan ervaren worden als kwel, maar is in werkelijkheid stagnerend grondwater. Dit zorgt wel voor een hoge grondwaterstand.

7. *Vraag: Welke maatregelen worden er op korte termijn genomen in de meest noodlijdende bodemdalingsgebieden?*

Antwoord: Het waterschap probeert zo goed mogelijk maatregelen te treffen ten aanzien van onderhoud en beheer en waar mogelijk het verbeteren van de doorstroming in het watersysteem.

CDA

8. *Vraag: U geeft aan dat de provincie relatief grote peilvakken kent. Staan deze grote vakken maatregelen in deelgebieden niet in de weg?*

Antwoord: Een deel van de maatregelen in een watersysteem (verbreden of vergroten van watergangen, duikers, etc.) worden niet gehinderd door het formaat van de peilvakken. De maatregel die echter vaak wordt genoemd is peilverlaging. De nadelen daarvan zijn al bij de beantwoording van vraag 2 benoemd en als peilverlaging voor het gehele peilvak wordt ingesteld gelden veel van die nadelen voor dat peilvak. Het is dan ook niet opportuun om peilverlaging in het gehele peilvak toe te passen, maar te beperken tot het gebied waar het daadwerkelijk nodig is. Dit kan alleen door het peilvak op te delen. Voor deze maatregel staat de grootte van de peilvakken op zich niet in de weg, maar daar kleven dus wel de eerder genoemde nadelen aan.

9. *Vraag: U geeft aan dat het waterschap geen droogleggingsnormen meer hanteert. Daar zijn nu andere methoden voor gevonden. Kunt u deze toelichten.*

Antwoord: In het verleden werd het gewenste streefpeil bepaald op basis van de gewenste drooglegging, nu gebeurt dit op basis van de zogenoemde GGOR-systematiek (Gewenst grond en oppervlaktewaterregime).

In het verleden werd bij de opgestelde peilbesluiten het streefpeil bepaald op basis van de hoogteligging van het 10% laagste maaiveld minus de gewenste drooglegging. Dat betekent dat 10% van het oppervlak binnen een peilvak een lagere drooglegging heeft dan de gewenste drooglegging en 90% van het oppervlak een hogere drooglegging.

Als we die eis nu zouden toepassen krijgt een deel van de percelen een lagere drooglegging dan gewenst. Dit komt doordat de bodemdaling ongelijkmatig over het gebied plaatsvindt en de diepere delen verder dalen en de minder diepe delen niet of nauwelijks dalen. Het kan zelfs zijn dat het streefpeil dus gelijk blijft zolang minder dan 10% van het peilvak verder daalt. De oude methode op basis van drooglegging garandeert dus geen minimale drooglegging voor de laagst gelegen (bodemdalings-)gebieden.

10. *Vraag: Welk kennispoor krijgt in het gebiedsproces vooral de aandacht? Waar ligt de focus op?*

Antwoord: Er zijn een tweetal kennispooren die zeker aandacht zullen houden in het gebiedsproces.. Het spoor 'vernatting en waterhuishouding' richt zich primair op mogelijkheden in het waterhuishoudingsstelsel op en rond percelen. Daarbij staat de ontwateringsdiepte centraal. De werkgroep streeft er naar een aantal pilots te starten zodat we kennis en inzicht krijgen over alternatieve vormen van waterbeheer. Daarnaast is er een spoor ingericht rond 'alternatieve verdienmodellen'. In dit kennispoor wordt gekeken naar alternatieve bedrijfsmodellen en alternatieve teelten.

VVD

11. *Vraag: U geeft de beleidscyclus weer. Kan daar een tijdshorizon aan worden gekoppeld? In het komende jaar staan een aantal beleidskeuzes voor de deur. Kunt u aangeven welke beleidsmatige thema's het komend jaar spelen en welke vragen daarbij aan PS worden gesteld?*

Antwoord: Rond het thema bodemdaling en wateroverlast vinden een aantal activiteiten en voorbereidingen plaats:

- De herbeoordeling van de wateroverlastnormering. Het plan van aanpak zullen we voor de zomer met PS bespreken en vaststellen. Daarna zal de uitwerking plaatsvinden met een doorloop tot in het jaar 2025;
- Aanpassing van de bodemdalingskaart. Hierover zal in februari 2024 een mededeling gestuurd worden aan PS.
- Uit het gebiedsproces zelf komen niet direct beleidsaanpassingen (het is nl. een kennistraject). Wel kunnen daar inzichten ontstaan die voor één van de overheidspartners tot beleidswijzigingen gaan leiden. We zullen u daar ook regelmatig via mededelingen informatie over verstrekken.

12. *Vraag: Hoe kunnen we voor de bodemdalingsgebieden in Flevoland perspectief bieden voor de korte, midden- en lange termijn? En waar moeten wij als PS nu op instellen wanneer we het over de lange termijn hebben? Hoe ziet die tijdshorizon er nu uit?*

Antwoord: Eén van de uitwerkingen van het gebiedsproces is gericht op het in beeld brengen van de verschillende stadia van bodemdaling/vernatting en welk handelingsperspectief daarbij past. Dit schema wordt de komende maanden uitgewerkt. We zullen hierover PS informeren.

13. *Vraag: U geeft aan dat in de Noordoostpolder een maatregel in de vorm van een extra pomp wordt uitgevoerd om het overtollige water sneller af te voeren. Is zo'n maatregel ook voor de Zuidlob interessant? Zou hier een pilot ook uitgevoerd kunnen worden of vraagt dit een grotere reset van het stelsel.*

Antwoord: Juist dit soort onderzoek krijgt in het kennispoor 'vernatting en waterhuishouding' een plek.

CU

14. *Vraag: In hoeverre wordt samenwerking met andere provincies gezocht?*

Antwoord: We zoeken zeker afstemming met andere provincies. Nu is de problematiek in Flevoland anders dan van de belangrijke bodemdalingsgebieden in Noord- en Zuid-Holland en Utrecht (veenweidegebieden) en worden daar oplossingen bedacht die voor ons niet van toepassing zijn. In Flevoland hebben we geen veenweidegebieden. In de meeste Flevolandse

bodemdalingsgebieden is het gebruik hoogwaardige akkerbouw en zit het veen dieper in de bodem.

15. *Vraag: Hoe ziet het tijdspad eruit van het beleid en de beleidsdoelen en is het mogelijk dit in beeld te brengen met tussentijdse mijlpalen?*

Antwoord: Zie antwoord vraag 11&12. Belangrijk om op te merken dat we in het gebiedsproces bodemdaling gezamenlijk, vanuit ieders verantwoordelijkheid, naar duurzame oplossingen zoeken voor de problemen van wateroverlast.

GroenLinks

16. *Vraag: Is het voorgestelde maatwerk voor korte termijn een oplossing zonder dat je het hele watersysteem anders inricht?*

Dat hangt af van de maatregel. Het onderzoek naar mogelijk maatwerk loopt momenteel in het gebiedsproces bodemdaling. In hoeverre dat herinrichting van het (hele) watersysteem vraagt is op dit moment nog niet bekend.

17. *Vraag: U geeft aan dat voor sommige gebieden wellicht een andere gebruik of bestemming in zicht komt omdat de technische maatregelen eindig zijn. Welk tijdspad heeft u daarbij voor ogen en hoe ziet dit proces eruit? Wat betekent dit voor de agrariërs in het gebied?*

Antwoord: Het bedenken van oplossingen en alternatieve gebruiksvormen (ook binnen de agrarische sector) wil de provincie samen met de gebiedspartners doen. In het gebiedsproces bodemdaling willen we daarom meer aandacht geven aan de ruimtelijke alternatieven die er zijn en welke visie de overheid daarop heeft. De komende jaren zal dit kennisproces met de partners in het gebied vervolgd worden. Het tijdspad voor daadwerkelijke verandering van de inrichting van het gebied zal meer tijd vragen en is op voorhand lastig te bepalen.

18. *Vraag: Is het technisch mogelijk om natuurgebieden te maken van huidige landbouwgronden?*

Antwoord: Technisch is dit mogelijk.

JA21

19. *Vraag: Is er al landbouwgrond verloren gegaan als gevolg van bodemdaling en wat doen we dan met deze grond? Wordt deze bijvoorbeeld benut voor de bossenstrategie?*

Antwoord: Dit is niet het geval. Ondanks alle problemen zijn agrariërs erop gericht om deze problemen het hoofd te bieden. In het gebiedsproces bodemdaling wordt naar alternatieve vormen van (agrarisch) gebruik gekeken en welke kansen hierdoor ontstaan.

20. *Vraag: Kunnen landbouwgebieden door middel van ruilverkaveling met natuurgebieden worden geruild (en andersom)?*

Antwoord: Ja, dat is mogelijk. Een keuze is bijvoorbeeld om te natte landbouwgebieden op den duur (deels) als natuur in te richten. Technisch is dat mogelijk. De vraag is daarbij wel wie het betaalt aangezien (goede) landbouwgrond een veel hogere waarde vertegenwoordigt. Daarom is het van belang om dit soort processen in een groter gebied aan te pakken waarbij belangen makkelijker kunnen worden gecombineerd. Dit is ook de insteek van het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) en ons Flevolands Programma Landelijk Gebied (FPLG).

21. *Vraag: Door één van de insprekers wordt aangegeven dat er maatregelen zijn voorgesteld door de agrarische sector waar de overheid tot op heden niet op is ingegaan. Kunt u aangeven welke voorstellen dit zijn en waarom gaan we hier niet op in?*

Antwoord: Een belangrijke (tijdelijke) oplossingsrichting in de Noordoostpolder is het ontwikkelen van een zonnepark op een deel van het bodemdalingsgebied. Op dit moment staat het provinciaal beleid, dat door uw Staten is besloten, niet toe dat er zonneparken worden aangelegd op landbouwgrond. Daarnaast vragen agrariërs in deze vernattende gebieden om verlaging van het peil (onderbemaling). Hier dringt de maatschappelijke rol van de overheid zich op versus de huidige belangen van agrariërs die nu de problemen ervaren. Structurele peilverlaging wordt in het huidige beleid van de provincie als onwenselijk gezien. Dat neemt niet weg dat juist in het gebiedsproces onderzoek gedaan wordt welke tussenvormen of plaatselijke peilmaatregelen wel genomen kunnen worden.

22. *Vraag: Zijn er geen kansen voor ruil van natuur- en landbouwgebieden wetende dat sommige gebieden vernatten en andere verdrogen?*

Antwoord: Zie antwoord op vraag 20.

PvdA

23. *Vraag: In hoeverre zitten gemeenten aan tafel bij het gebiedsproces?*

Gemeente Noordoostpolder en gemeente Zeewolde participeren in het gebiedsproces bodemdaling. Juist vanuit de ruimtelijke rol van gemeenten zijn we in het gebiedsproces op zoek hoe ze deze rol goed kunnen invullen.

24. *Vraag: Wat is de rol van natuurbeheerorganisaties bij het gebiedsproces?*

Antwoord: Zij zitten bij een aantal kennissporen van het gebiedsproces bodemdaling aan tafel om daar de problematiek vanuit hun belang te verwoorden.

25. *Vraag: Wat is de invloed van natte natuurgebieden met hoge grondwaterpeilen op de waterhuishouding van agrarisch gebied?*

Als een natuurgebied wordt ingericht en het waterpeil in het gebied fors wordt verhoogd, kan dit, afhankelijk van de bodemsamenstelling, invloed hebben op de grondwaterstanden in de directe omgeving. De kans dat dit optreedt is groter bij natuurgebieden op zandgronden in combinatie met grote hoogteverschillen. Bij ingrepen in de waterhuishouding in Flevolandse natuurgebieden wordt onderzocht of dit op grond van de bodemsamenstelling eventuele negatieve effecten op de directe omgeving heeft (zie het antwoord op vraag 5).

FvD

26. *Vraag: U geeft aan dat er op den duur een einde in zicht komt om het water op een duurzame wijze af te voeren. Welk beeld heeft u daarbij?*

Antwoord: In het huidige waterprogramma van de provincie is al aangekondigd dat de grenzen van het watersysteem in m.n. bodemdalingsgebieden in beeld zijn. Er zijn wellicht nog oplossingen mogelijk om het huidige gebruik tijdelijk voort te zetten maar op den duur is hoogwaardige akkerbouw in deze sterk vernattende gebieden steeds minder goed mogelijk.

27. *Vraag: In de presentatie maakt u gebruik van 10 jaar oud kaartmateriaal. Ook geeft u aan dat er binnenkort nieuw kaartmateriaal over de bodemdaling en -prognoses beschikbaar komt. Is de informatie wel up-to-date genoeg waar u uw conclusies op baseert?*

Antwoord: Informatie over maaiveld daling en drooglegging is niet aan grote schommelingen binnen een kort tijdsbestek onderhevig. De laatste bodemdalingsprognoses zijn in 2012

opgesteld en geven een goed beeld van de toekomstige problematiek. De nieuwe bodemdalingsprognosekaart komt in februari 2024 beschikbaar en zal op onderdelen accentverschillen laten zien maar niet het grote beeld veranderen. Daarnaast wordt niet alleen de bodemdalingsprognose, oftewel de toekomstige bodemdaling, gebruikt om conclusies op te baseren. De huidige bodemhoogte is daarvoor een even belangrijke factor en die is wel goed bekend en recent.

Schriftelijke vragen door de fractie van de BBB ingediend:

1. *Bij de drooglegging van alle 3 de Flevopolders heeft de rijksdienst een water afvoerplan gemaakt op basis van het gebruik van de grond en de te verwachte bodemdaling.*

- a. *Is de bodemdaling groter dan verwacht?*

Antwoord: De bodemdaling is anders dan verwacht. Op de ene plek is dit meer dan verwacht, op de andere plek minder dan verwacht.

- b. *Komt de daling eerder op zijn eindpunt dan verwacht?*

Antwoord: Bodemdaling komt voor veenbodems en kleibodems pas op zijn eind als het veen niet meer kan oxideren en de klei niet verder rijpt. Bij de huidige streefpeilen en de huidige ontwatering blijven deze processen optreden en zal de bodemdaling niet tot een eind komen maar zal de daling wel steeds minder snel gaan.

- c. *Welke factoren zijn gewijzigd t.o.v. de eerdere aannames?*

Antwoord: Een belangrijke factor is dat de bodem door een groot aantal aanvullende bodemmetingen veel beter in kaart is gebracht. Daarnaast is bij de bodemdalingsprognoses van 2024 expliciet rekening gehouden met de fysische processen die tot bodemdaling leiden (rijping, compactie en oxidatie), terwijl in 2012 veel meer gebruik werd gemaakt van extrapolatie van bestaande bodemdalingsmetingen.

- d. *Is er bij factoren die gewijzigd zijn vooraf onderzoek gedaan naar de gevolgen?*

Antwoord: Zie beantwoording vraag 1c.

- e. *Kan ZZL de in de legger voorgeschreven drooglegging waarborgen*

Antwoord: Er wordt geen drooglegging gewaarborgd. Zie antwoord vraag 9.

- f. *Welke juridische waarde heeft de drooglegnorm voor de ingelanden*

Antwoord: De in het peilbesluit vastgelegde streefpeil in m+NAP is de juridische borging.

2. *Is er onderzocht of er in oudere polders dan Flevoland soortgelijke problemen zich hebben voorgedaan en hoe deze daar zijn opgelost?*

Antwoord: Doorgaans werden in dergelijke gevallen de streefpeilen, dan wel lokaal door middel van onderbemalingen, dan wel door peilverlagingen van het gehele peilvak, verlaagd. De afgelopen tientallen jaren is het besef ontstaan dat we daarmee de bodemdaling verder aanjagen en daarmee 'ons steeds verder naar beneden pompen'. Dat wordt niet meer duurzaam geacht en daarom is het beleid rondom peilverlaging veranderd. Er zijn nauwelijks gebieden in Nederland waar nog peilverlaging wordt toegestaan. Er wordt eerder gesproken over peilverhoging om verdere bodemdaling tegen te gaan.

3. *Er zijn diverse gebieden waar peil verhogingen zijn toegelaten*

- a. *Is er vooraf onderzocht welke invloed die peilverhogingen op de rest van het gebied hebben?*

Antwoord: Ja.

- b. *Zijn er nulmetingen verricht in de omgeving van de peil verhogingsgebieden?*

Antwoord: Nee.

- c. *Is de procedure voor die peilverhogingen correct verlopen?*

Antwoord: Ja, voor alle peilverhogingen zijn peilbesluiten genomen door het waterschap met gebruikelijke inspraakmogelijkheden.

d. Welke instanties hebben inspraak gehad bij het besluit tot peilverhoging?

Antwoord: Iedereen via peilbesluitprocedures (door het waterschap):

1. Peilbesluit Zuidlob 2004 – geen zienswijzen ingediend. Vastleggen praktijkpeilen, eerste peilbesluit. Peilverhoging Hulkesteinse Bos.
2. Peilbesluit Nijkerkertocht 2007 – peilverhoging Nijkerkertocht – 1 zienswijze RACM ontvangen. Indicatieve geohydrologische berekening effect peilverhoging.
3. Peilbesluit Hoge Vaart en Zuidlob. Geohydrologisch onderzoek (Grontmij), Studie Gewenst grond- en oppervlaktewaterregime (Aequator): GGOR Zuidlob.

e. Is de agrarische sector daarbij betrokken geweest?

Antwoord:

- a. Oude peilbesluiten: via openbare procedures.
- b. Hoge Vaart en Zuidlob: gebiedsbijeenkomst en online enquête

f. Is er iets van een landbouw effectrapportage gemaakt?

Antwoord: Ja, bij 'Voorverkenning Zuidlob' (Aequator, zie peilbesluit Hoge Vaart en Zuidlob)

g. In de directe omgeving van peilverhogingen lijkt vernatting een groter probleem te zijn. Is er onderzocht of er verband bestaat?

Antwoord: Ja, zie bovenstaande onderzoeken.

h. Is er al een proef gedaan waarbij de peilverhoging ongedaan is gemaakt en het effect op de vernatting beoordeeld is?

Antwoord: Nee. Er is een proef gedaan waarbij het peil in de Nijkerkertocht korte tijd extra is verhoogd en grondwaterstanden zijn gemonitord. Uitkomsten waren in lijn met geohydrologische onderzoeken: geringe effecten in directe omgeving van de tocht – ook in het landbouwgebied.

4.

a. Biedt plaatselijk peilbeheer en of onderbemaling door ingelanden perspectief, zo ja moet waterschap Zuiderzeeland dat toestaan?

Antwoord: Onder voorwaarden: zolang het plaatselijk peilbeheer bodemdaling niet versterkt én er geen afwenteling optreedt. Dit vergt duidelijke afspraken over het beheer.

b. Speelt geld een rol bij de maatregelen die waterschap Zuiderzeeland zou moeten nemen om vernatting tegen te gaan?

Antwoord: Investerings- en onderhoudskosten maken bij het waterschap onderdeel uit van de afweging van maatregelen.

c. Klopt het dat tbo's tot wel 90% minder waterschapsbelasting betalen en is dat dan geen zware aanslag op het budget van ZZL als tbo's steeds meer grond in beheer krijgen?

Antwoord: Dat klopt. Het areaal natuurterreinen is de laatste jaren echter redelijk constant en neemt niet sterk toe.

d. Soms wordt er geopperd om voor vernatte gebieden een functie wijziging te doen. Is dat niet het probleem vergroten, omdat vervolgens het daarnaast gelegen gebied gaat vernatten?

Antwoord: Niet als de functiewijziging niet gepaard gaat met peilverhoging. Als de toekomstige functie bijvoorbeeld stedelijk gebied, industriegebied, kassen (op substraat) of zon op land wordt is peilverhoging niet nodig.